

Brussel Stedenbouw en Erfgoed
Directie Cultureel Erfgoed
De Heer Thierry WAUTERS
Directeur
Kunstberg 10-13
B - 1000 BRUSSEL

Brussel, 10/04/2025

O/Ref. : BXL20645_740_PREA
Behr. : GM/SD
U/Ref. : 2043-0077/39/2025-074PU
Corr DCE: Stéphane Duquesne
NOVA : //

BRUSSEL. Poelaertplein - Justitiepaleis (arch. J. Poelaert - 1883)
(= beschermd als monument)

VOORAFGAAND ADVIES : Restauratiefase 2 en referentieperiode voor
de kleurstelling van het interieur van de tamboer van de koepel.
Aanvraag van BSE – DCE van 06/03/2025

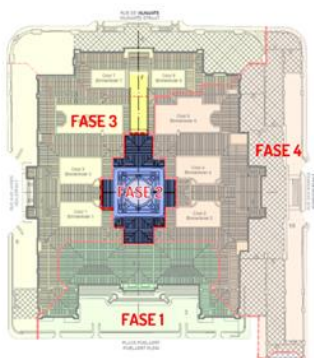
Advies van de KCML

Meneer de Directeur,

In antwoord op uw brief van 06/03/2025, sturen wij u het advies dat onze Commissie over bovengenoemd onderwerp uitgebracht heeft tijdens haar vergadering van 02/04/2025.

Het besluit van 3 mei 2001, gewijzigd bij besluit van 28/02/2008 beschermd bepaalde delen van het Justitiepaleis als monument (zie https://doc.patrimoine.brussels/REGISTRE/AG/028_027.pdf).

De huidige aanvraag betreft de tweede fase van de restauratie van de buitenschil van het Justitiepaleis. Ter herinnering, op 15/02/2023 bracht de KCML over de eerste fase van de restauratie van de gevels en daken van het Justitiepaleis een gunstig eensluidend advies onder voorwaarden uit (https://kcml.brussels/sites/default/files/avis/704/BXL20645_704_PUN_Palais_Justice.pdf). De werken werden vergund op 25/04/2023 en zijn in uitvoering. Fase 2 omvat de restauratie van de koepel en zijn onderbouw. Omwille van praktische en logistieke redenen heeft de bouwheer gevraagd in deze fase ook de restauratie van het interieur van dit deel van het gebouw op te nemen (nazicht en herstel van de afwerkingslagen, het natuurstenen metselwerk, het binnenschrijnwerk, ...).

Delen die behoren tot de 2^e restauratiefase – documenten uit het aanvraagdossier

Het dossier omvat een uitgebreide historische studie over de evolutie van de koepel en de tamboer (zie bouwhistorische thema nota uit het dossier). Daarnaast werd voor elk deelaspect van de restauratie een uitvoerige themanota opgesteld, en zijn ook nauwkeurige opmetingen, plannen en details voorhanden. Het dossier stoelt op grondig vooronderzoek dat, uitgezonderd bepaalde aspecten, werd uitgevoerd, (cf. infra).

Advies KCML

Hoewel nog in een voorbereidende fase, is het dossier in dit stadium al erg grondig bestudeerd en uitgewerkt. Het ligt volledig in de lijn van het dossier dat voor fase 1 werd ingediend en biedt dezelfde kwaliteit en garanties op een succesvolle restauratie. Leidraad voor de restauratie is het materiaaltechnisch herstel van het gebouw met behoud van kwaliteitsvolle latere wijzigingen, die ondertussen deel uitmaken van de geschiedenis van het monument, in voor zoverre ze geen afbreuk doen aan de leesbaarheid of samenhang van het oorspronkelijke ontwerp.

Wat betreft de koepel betekent dit dat, naast de delen van de oorspronkelijke bouwphase '1883,' de wijzigingen worden behouden die werden doorgevoerd onder leiding van Albert Storrer, die instond voor heropbouw van de koepel en de restauratie van de bovenbouw na de brand in 1944. Daarnaast behoudt men ook de elementen die behoren tot de meer recente restauratie/renovatie door het bureau BOA uit 2002-2003 (zoals het 'stermotief' in het koepelgewelf).

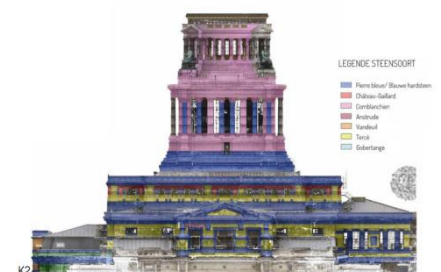
De KCML onderschrijft die restauratievisie en aanpak. Uiteraard zullen de voorgestelde restauratiemethodes en ingrepen nog meer in detail worden onderzocht tijdens de vergunningsprocedure. Ook moeten bepaalde aspecten nog verder gedocumenteerd worden op basis van bijkomend vooronderzoek, zoals ook wordt aangegeven in de verantwoordingsnota. Het betreft met name enkele specifieke bouwhistorische opzoekingen, verder stabiliteits-technisch nazicht, uitvoeren van bepaalde kernboringen en proefdemontages, stratigrafie van het schrijnwerk en bepaalde testen en analyses (zie p. 9 van de verantwoordingsnota). De KCML moedigt dit bijkomend onderzoek aan zodat de resultaten zoveel als mogelijk in het vergunningsdossier kunnen worden geïntegreerd.

Voor wat de steenrestauratie betreft werd ook voor deze fase een gedetailleerd schadebeeld opgesteld en een analyse opgemaakt van de steensoorten en de opbouw en verankeringen. Hoewel de restauratieaanpak overeenstemt met fase 1, is het voorziene volume te vervangen steen procentueel iets hoger. Dit wordt nauwkeurig gemotiveerd en verklaard door problemen van waterinfiltratie en roestvorming van de krammen, maar ook de aard van het steenwerk (hoger aandeel lijstwerk dat doorgaans meer beschadigd is) en de gebruikte steensoorten (met name een hoger aandeel zachte Franse witsteen). De KCML onderschrijft de vooropgestelde aanpak.

Ook de restauratie van de daken (inclusief nazicht, en herstel waar nodig van de koepel en diens verguldsels) en het schrijnwerk is voorzien, eveneens volgens een gelijkaardige methodiek als fase 1.

Voor de restauratie van de bronzen beelden stelt zich de vraag naar het al dan niet behoud van hun huidige groene patina. In lijn met de algemene visie opteert men voor een zachte reiniging en restauratie met behoud van deze patina. Uit historische documenten blijkt immers dat de beelden vrij snel na de bouw een groene patina kregen, in tegenstelling tot de koepel (zie aquarel van Jean Baes uit 1891). Dit kleurverschil doet echter geen afbreuk aan de leesbaarheid van het geheel en op termijn zal de koepelbekleding ook groen patineren.

De KCML gaat dus akkoord met de vooropgestelde restauratievisie.

Identificatie van de steensoorten – uit het aanvraagdossier)

*Jean-Baptiste Baes, Le palais de Justice, aquareltekening gedateerd in 1891.
Collectie Stad Brussel, Broodhuis. (Foto: Région de Bruxelles-Capitale)*

Aquarel J. Baes, 1891 ; detailopnames van de beelden – uit het aanvraagdossier

Wat de polychromie van het interieur betreft wordt een gelijkaardige aanpak vooropgesteld met materiaaltechnisch herstel en 'opfrissing' van de huidige kleurstelling op basis van stratigrafisch onderzoek (nog te vervolledigen op bepaalde punten?).

Gele beglazing van de ramen van de tamboer – foto uit het dossier

Een mogelijke uitzondering op de algemene restauratieaanpak, zou overwogen kunnen worden voor wat betreft de gele beglazing van de ramen van de tamboer. Historische bronnen geven aan dat deze ramen oorspronkelijk voorzien waren van helder glas, mogelijk met rode en blauwe accenten in de hogere zones (cf. Bouwhistorische nota, p.20).

Bij de heropbouw van koepel na Tweede Wereldoorlog werden de ramen op voorstel van glaskunstenaar Louis-Charles Crespin voorzien van voor een gele beglazing. De gele ramen zouden volgens hem een 'warm en licht' uitzicht geven aan de ruimte. In eerste instantie voorzag hij in elk van de 28 ramen een gevleugelde figuur, uitgevoerd in geeltinten, maar dit voorstel werd om budgettaire redenen niet weerhouden. De keuze voor gele beglazing bleef wel overeind.

De gele beglazing moet tijdens de restauratie vervangen moet worden omwille van de breekbaarheid ervan. Volgens de KCML is het aangewezen om van deze gelegenheid gebruik te maken om de kleur/helderheid van het glas opnieuw evalueren. Ze sluit daarbij de optie om eventueel terug te keren naar een heldere beglazing niet bij voorbaat uit. Deze afweging is belangrijk in het licht van de toekomstige herwaardering van de Salle des Pas perdus, aangezien het type beglazing ook een grote impact heeft op de belevingswaarde van deze ruimte.

Zonder op dit moment al definitief standpunt in te nemen, vraagt de KCML dit aspect dus verder te bestuderen en documenteren (zoals de oorspronkelijke heldere beglazing en de vermelding van rode en blauwe accenten; de intentie van Poelaert voor de inrichting decoratie; de precieze inbreng van Crespin en diens originele ontwerp en de betekenis ervan binnen zijn oeuvre) om een weloverwogen keuze te kunnen maken. Daarbij moet ook de impact van de beglazing afgewogen worden op de belevingswaarde van de Salle des Pas perdus, haar ruimtewerking en sfeer, de leesbaarheid van de materialen en hun gelaagdheid,... (zie hierover bijvoorbeeld ook de Bouwhistorische nota, p.25 : *Het gele glas zorgt thans voor een enigszins duister en getemperd licht in de Salle des Pas perdus, dat zeer sterk de sfeer in de ruimte bepaald. Het lijdt weinig twijfel dat deze getemperde lichtinval breekt met de wijze waarop de Salle des Pas perdus oorspronkelijk verlicht was*).

De KCML staat ter beschikking van de DCE, bouwheer en ontwerper om dit aspect samen verder te evalueren.

Hoogachtend,

G. MEYERHOUT
Adjunct-secretaris

S. VAN ACKER
Voorzitter

c.c. à : sduquesne@urban.brussels ; jvandersmissen@urban.brussels ; restauration@urban.brussels ; crms@urban.brussels